

# 1

## V Evropě

Můj padák se s cuknutím otevřel a visel jsem jako na niti vysoko nad tichým horským údolím, šedozeleným a mlhavým ve svitu měsíce. Pomyslel jsem si, že ten chlad je po písku a prudkém slunci severní Afriky příjemný a osvěžující. Letadlo, které splnilo svůj úkol, někde nade mnou mířilo domů. Hluk jeho motorů postupně slábl v dálce. Hluboko pod sebou jsem o kus dál viděl hořet několik ohňů. Doufal jsem, že jsou to ty správné, neboť Němci také v noci porůznu na Balkáně zapalovali ohně v naději, že odchýlí letecké dodávky a parašutisty od správného místa určení. Zatímco jsem klesal, slyšel jsem od těch ohňů zaznívat slabý křik. Pořád ještě jsem pod sebou nerozpoznával zemi. Říkal jsem si, že nás jistě shodili z velké výšky, když to tak dlouho trvá. Pak to najednou bez varování trhlo a ležel jsem v mokré trávě. Nikdo nebyl v dohledu. Vyvlékl jsem se z popruhů, sbalil padák do rance a vydal se hledat partyzány.

Na prvním poli, které jsem přešel, nikdo nebyl. Pak jsem se prodral křovím a narazil jsem tvář v tvář na mladíka v německé uniformě ozbrojeného samopalem. Doufal jsem, že tu uniformu má z druhé ruky. „*Zdravo!*“ oslovil jsem ho optimisticky. „*Ja sam engelski oficir!*“ Mládenec pustil samopal, objal mě a křičel přes rameno: „*Našao sam generala!*“ Partyzáni se seběhli podívat se na mě. Většinou byli hodně mladí, měli slovansky vysoké lícní kosti a na čapkách přiřité rudé hvězdy. Oblečení byli v podivné směsici civilního oděvu a uniforem a doplňků získaných od nepřitele. Jediné, co měli všichni společné, byla ta rudá hvězda, někdy doplněná srpem a kladivem. Pospolu jsme se ubírali k ohňům, které už jsem viděl probleskovat mezi stromy. Partyzáni se v chůzi vzrušeně bavili.

Byla zima, takže mě potěšilo, že se mohu dostat k plamenům. Vivian Street, Slim Farish a četař Duncan tam už byli, seskok absolvovali bez nehody. Společně jsme přiložili dřevo a slámu, neboť se zatím ještě neukázalo druhé letadlo, ve kterém pár minut po našem stroji odstartoval z Bizerty zbytek naší skupiny, a bylo důležité udržovat naváděcí ohně.

Někdo mi dal jablko a pustil jsem se do něj. Přistoupil ke mně vysoký, mladý tmavý partyzán, jehož jsem podle nášivek, dobře strážené uniformy a vybavení odhadoval na důležitou osobu, a představil se mi jako major Velebit, člen Titova osobního štábu. Řekl, že ho poslali, aby mě přivítal a odvedl na Titovo velitelství. Poté, co se uvedl, neztrácel čas a šel rovnou k věci. Řekl, že partyzáni jsou rádi, že jsem tady. Doufají, že můj příchod věstí nějaké dodávky. Uvědomují si Spojenci, že tu už dva roky zoufale bojují proti drtivé přesile a nemají žádné zbraně a vybavení kromě toho, co dokážou ukořistit nepříteli?

Nějaký čas trvalo, než jsem se dostal ke slovu. Pak jsem mu řekl, že mě sem britská vláda poslala právě proto, že se chce o situaci v Jugoslávii více dozvědět. Náš přístup je prostý – poskytnout veškerou možnou pomoc těm, kdo bojují s nepřítelem. To ho uklidnilo a brzo jsme zapředli normální konverzaci.

Seděli jsme u ohně a povídali, ale brzo začalo svítat. Nemělo smysl dál čekat na druhé letadlo. Teď už nepřiletí. Mohli jsme jen doufat, že ostatní neseskočili na špatném místě a nepadli do rukou Němcům.

Partyzáni sebrali zásoby, které shodilo naše letadlo, naložili je na káry a odváželi je do bezpečí. Po okolních kopcích byli němečtí vojáci a nedaleko i letadla, takže za denního světla jsme se nemohli v tom otevřeném údolí zdržovat. Uhasili jsme ohně, přivedli koně a v doprovodu několika tuctů partyzánů jako eskorty jsme vyrazili.

Jeli jsme po břehu prudké horské říčky mezi vysokými zelenými kopci. Svítalo slunce. Občas jsme potkávali venkovany, kteří nás radostně vítali. Vlatko Velebit byl příjemný společník. Před válkou byl právník a mladý švihák. Původem byl Srb z významné vojenské rodiny. Měl otce generála. Hodně četl a cestoval. Na počátku hnutí odporu, než odešel do hor a přidal se k partyzánům, pro ně pracoval v podzemí v Záhřebu a v jiných Němci okupovaných městech. Bylo to velice riskantní. Mimo jiné kladné vlastnosti uměl rychle uvažovat a měl dobrý smysl pro humor. Obojí bylo za války cenné. Během následujících osmnácti měsíců jsem se s ním hodně vídal.

Po pár hodinách jízdy na koních jsme dorazili do sluncem ozářené vesničky vysoko v bosenských horách. Dřevěné domky byly nahloučené kolem návsi stíněné stromy. Nad nimi se tyčil minaret mešity. Vesnice se jmenovala Mrkonjić Grad, četař Duncan ji překřtil na Maconochie-grad.\* Tady měl velitelství místní náčelník partyzánů Slavko Rodić, který nás čekal se snídaní.

Rodić byl elegantní, asi pětadvacetiletý mladík. Vyjel nám vstříc na ukořistěném německém důstojnickém koni spolu s velitelem štábu a politickým komisařem, mohutným žoviálním Srbem s dlouhým knírem. Společně jsme se odebrali do venkovského domu, kde byla připravena snídaně. Robustní muž na stráži ozbrojený samopalem nás ve dveřích pozdravil sevřenou pěstí. Pohledná dívka s pistolí a několika vražedně vypadajícími ručními granáty u opasku mi ze džbánů nalila do dlaní vodu a utřela mi ruce ručníkem. Pak jsme usedli k snídani. Sestávala ze suchého černého chleba zalévaného sklenkami růžové vanilkové brandy. Bavili jsme se o všem možném, o koních, o skákání padákem, o politice, ale konverzace se zas a znovu stáčela k tématu, které všechny zajímalo nejvíc: kdy Spojenci pošlou partyzánům nějaké zbraně?

Zatímco jsme seděli u stolu, poslové přivázeli situační hlášení z blízkých oblastí, kde probíhaly operace. Při doručování zpráv také zdravili sevřenou pěstí. Všechno mi to připadalo zvláště povědomé: venkovské stavení, mladý a ostražitý velitel,

\* Pozn. překl.: Maconochie – nechvalně známé britské vojenské konzervy.

postava laskavého politického komisaře s mrožím knírem a srpem a kladivem na čepici, dívka s pistolí a granáty, všeobecná atmosféra aktivity a očekávání. Zprvu jsem nemohl přijít na to, kde už jsem to všechno spatřil. Pak se mi to vybavilo. Celá ta scéna, tak jak byla, mohla být vystřižena z některého z těch starých sovětských filmů o občanské válce, které jsem viděl před sedmi nebo osmi lety v Paříži. V Rusku jsem zažil revoluci až dvacet let poté, co proběhla, takže už byla stejně rigidní, nabubřelá a pevně zakořeněná jako jakýkoliv evropský režim. Tady jsem ale sledoval boj v počátečním stadiu, revolucionáře bojující proti nesmírné převaze o život a za svobodu.

Jelikož v okolí hlídkovala nepřátelská letadla a vojáci, nebylo záhodno pokračovat v cestě na velitelství dříve než večer. Byli jsme rádi, že si můžeme dopřát trochu odpočinku. Uložili jsme se v nedalekém sadu do stínu švestek. Sluneční světlo filtrované mezi listy vytvářelo v trávě proměnlivý vzor. To poslední, co si pamatuji, než jsem usnul, byl hluk německého letadla vznášejícího se vysoko nad námi v pozeňnané nevědomości o naší přítomnosti.

Když jsem se probudil, slunce už zapadlo a bylo načase vyrazit. Partyzáni pro nás měli překvapení. Na návis stál ukořistěný německý nákladák, sice prostřílený, ale očividně schopný provozu. Pár partyzánů do něj doplňovalo benzín a vodu a další energicky natáčel motor. Po automobilu lezl houf malých dětí. Z kapoty vlál ohromný rudý prapor, těžko říct, zda měl být výstrahou, nebo hlásat politické názory řidiče. Skutečně vhodná příležitost. Když jsme se do toho auta naskládali a vyjeli, připadali jsme si poněkud nápadně.

Nákladák nás vzal po břehu jezera, k němuž se ze všech stran prudce svažovaly kopce. Jeli jsme podél vody několik kilometrů. Pak se náhle údolí zúžilo a vysoko nad cestou jsme spatřili temný obrys hradní zříceniny. Kolem stálo pár domů a světla dalších stavení svítila i na druhé straně horské říčky. Někde blízko burácel vodopád. Náš řidič se plnou rychlostí prohnal přes chatrný dřevěný most a dupl na brzdy. Byli jsme u cíle: v městečku jménem Jajce.

Sotva jsme si stačili uložit věci na hromadu v domě, který nám vyhradili, objevil se po krátké nepřítomnosti Velebit. Oznámil mi, že by velitele potěšilo, kdybychom k němu já a můj velitel štábu přišli na večeri. Bylo očividné, že nutně potřebuji velitele štábu. Když už na to přišlo, proč nemít dva, jednoho britského a jednoho amerického? Takže jsem do té pozice dosadil jak Viviana, tak i Slima Farishe. Četař Duncan se stal mým osobním strážcem a vyrazili jsme.

V čele s Velebitem jsme znovu překročili řeku a vystoupali ke zřícenině hradu na kopci, které jsme si všimli už při příjezdu. Cestou mezi stromy jsme narazili na partyzánskou stráž. Muž vystoupil ze tmy, zastavil nás, a když jsme se ohlásili heslem, provedl nás rozbořenými hradbami na prostranství, kde seděl pod stromem muž a v mihotavém světle lampy zkoumal mapu.

## Záleží na člověku

Když jsme se objevili, Tito vstal a vyšel nám vstříc. Pozorně jsem si ho prohlížel, protože mi připadalo, že on bude jedním z klíčů k řešení našeho problému. Jak řekl Napoleon: „Ve válce nezáleží na lidech, ale na člověku.“

Byl středně vysoký, dokonale oholený, měl pravidelné rysy, opálenou tvář a kovově šedé vlasy. Měl velmi pevné rty a ostrážitě modré oči. Oblečený byl do tmavé polovojenské blůzy a kalhot bez jakéhokoliv hodnostního označení. Pěkná puntikovaná kravata byla jediným výrazně barevným kusem oblečení. Podali jsme si ruce a usedli jsme.

Uvažoval jsem, jestli bude podobný jako komunisté, které jsem znal z Ruska. Členové politbyra a agenti NKVD, špehové, kteří mě všude pronásledovali, ti všichni měli jedno společné: měli hrůzu z odpovědnosti, nebyli ochotní myslet samostatně, slepě a bez pochyb sledovali stranickou linii diktovanou shora. Jejich životy ovládala děsivá atmosféra strachu a podezřívavosti. Bude Tito také takový komunista?

Strážce se samopalem Schmeisser přehozeným přes rameno přinesl láhev pálenky ze švestek a nalil nám. Vyprázdnil jsem sklenice. Chvilí bylo ticho.

Teď bylo hlavní nalézt společný jazyk. Jak se ukázalo, nebyla v tom žádná potíž. Tito mluvil plynně německy a rusky a velmi ochotně mi pomáhal v mých prvních pokusech o srbochorvatštinu. Po několika sklenicích pálenky ze švestek jsme neměli s konverzací sebemenší problémy.

Jednu věc jsem si uvědomil ihned: Tito byl připraven jít vždy rovnou k věci, a pokud to bylo nutné, dokázal se rozhodovat ihned a na místě. Působil zcela sebejistě; jako šéf, ne jako podřízený. Vidět u komunisty takovou sebejistotu a takovou nezávislost pro mne byla zcela nová zkušenost.

Začal jsem tím, že jsem mu vyložil účel své mise. Řekl jsem, že britská vláda obdržela zprávy o partyzánském hnutí odporu a chtěla by jim pomoci. Chybí jí ale přesné informace o rozsahu a charakteru partyzánského hnutí. Proto mě vyslali s týmem vojenských expertů, abych jim vše nahlásil a poradil vrchnímu veliteli, jak tuto pomoc nejlépe směřovat.

Tito odpověděl, že to rád slyší. Partyzáni už dva roky bojují sami a bez pomoci proti nesmírné převaze. Pokud jde o zásoby, jsou závislí na tom, co ukořistí nepříteli. Italská kapitulace jim ohromně pomohla, ale pomoc ze zahraničí potřebují ze všeho nejvíc. Pravda, v posledních týdnech čas od času někdo shodí padák s nákladem, a za tyto dodávky jsou vděční, ale tak malé množství nehraje při distribuci mezi 100 000 partyzány prakticky žádnou roli.

Vysvětlil jsem mu naše obtíže: nedostatek letadel, nedostatek leteckých základen blíže než v severní Africe, nutnost zásobovat naše vlastní síly. Doufáme, že časem přesuneme naše základny do Itálie. To by pomohlo. Prozatím jsem jako první krok k vylepšení organizace dodávek navrhl, že shodíme padákem důstojníka s vysílačkou ke všem hlavním partyzánským velitelstvím po celé zemi. Budou ve spojení se mnou a se zásobovacím střediskem. Pak budeme moci zajistit, aby dodávky přicházely ve shodě s celkovým plánem, který s Titem sestavíme.

Tito okamžitě souhlasil. Řekl, že jemu to pomůže a my si pak budeme moci sami udělat obrázek, jak partyzáni v různých částech země bojují. Pak chtěl vědět, jestli jsme neuvažovali o zásobování přes moře. Italové před týdnem kapitulovali a situace v přímořských oblastech, které předtím okupovali, byla velmi proměnlivá. Partyzáni dokonce právě teď drží přístavní město Split, i když je nepravděpodobné, že by jej udrželi nadlouho. Pokud by lodě s nákladem zbraní mohly připlout z Itálie přes Jaderské moře a přistát na stanovených místech na dalmatském pobřeží, dalo by se už nějak dostat náklad do vnitrozemí dřív, než Němci stihnou v oblastech vyklizených Italy konsolidovat své pozice. Takhle by se dalo do Jugoslávie dopravit takové množství nákladu, jaké by odpovídalo stovkám letadel.

Tato možnost stála za úvahu. Odpověděl jsem, že naléhavě požádám hlavní velitelství o sdělení jejich stanoviska. Také jsme se dohodli, že naši velitelé štábu začnou nazítky pracovat na společném plánu, jak připojit ke všem hlavním partyzánským formacím britské a americké spojovací důstojníky pod mým velením, a vytvoří také systém priorit pro jednotlivé části země a různé druhy zásob.

Jak noc utíkala, postupně jsme probrali bezprostřední vojenské problémy a změnili téma hovoru. Tito, jehož počáteční zdráhavost dávno pominula, mi řekl něco o své minulosti. Mezery v jeho vyprávění jsem doplnil později.

Byl synem chorvatského venkovana a během první světové války bojoval v řadách císařské rakousko-uherské armády. Poslali ho na ruskou frontu, kde byl raněn a zajala ho carská armáda. Tak se stalo, že v roce 1917 byl během bolševické revoluce v Rusku. Všechny válečné zajatce pustili a on se přihlásil jako dobrovolník do nově vytvořené Rudé armády. Sloužil v ní během občanské války. Tehdy poprvé okusil nové ideje. Do vlasti se vrátil jako přesvědčený komunist.

Pro Tita, pravým jménem Josipa Broze, tím začal nový život, život profesionálního revolucionáře, loajálního služebníka Komunistické internacionály. Nijak to ne skrýval. V novém jugoslávském království, jehož byl teď občanem, zakázali komunistickou stranu téměř ihned po jejím založení a proti členům strany vyhlásili silné represe. Následujících dvacet let tedy trávil střídavě ve vězení, v úkrytu či v exilu. Hrdě mi ukázal svou fotografii, kterou našli partyzáni ve staré policejní kartotéce. Schovával si ji jako památku na toto období své existence.

Pak v roce 1937 započala nová fáze jeho kariéry. Komunistická internacionála

prováděla v zahraničních komunistických stranách čistky. Jugoslávská komunistická strana byla podle nich velmi dezorganizovaná a rozšířilo se v ní těžké kacífství. To znamenalo ohrožení klíčového místa v jihovýchodní Evropě. Bylo zapotřebí někoho spolehlivého a rozhodného, kdo by dal věci do pořádku. Generálního tajemníka jugoslávské komunistické strany Gorkiče zlikvidovali a na jeho místo nastoupil Josip Broz.

Byl dobrý organizátor. Začal ve své podzemní armádě dosazovat nové lidi, přiřazovat nové úkoly a zavádět novou disciplínu. Posílal pro lidi a říkal jim, co mají dělat. Říkal jim: „Ty uděláš to a ty tohle,“ v srbochorvatštině „Ti, to; ti, to.“ Dělal to tak často, že mu přátelé začali říkat Tito a tohle přízvisko se ujalo. Už to nebyla jen přezdívka, ale volání do boje, heslo.

Navzdory sovětsko-německému paktu vzbudila německá invaze do Jugoslávie v roce 1941 v Moskvě jisté znepokojení. V Kremlu sice stále ještě odmítali uvěřit zvěstem o chystaném útoku Německa na Sovětský svaz, ale pronikání Hitlerovy moci do slovanských zemí na Balkáně, které bývaly historicky vzato ruskou državou, je nijak netěšilo. V ostatních zemích po celém světě komunisté dál odsuzovali zápas Velké Británie a jejích spojenců proti nacistickému Německu jako „druhou imperialistickou válku“. Komunistická strana v okupované Jugoslávii zůstávala nadále mimo zákon a vypadalo to, jako by dostávala jiné instrukce než soudruzi v jiných zemích. Instrukce, které nebyly tak zcela ve shodě s duchem sovětsko-německého paktu. Už před červnem 1941, kdy německá invaze do Sovětského svazu změnila „druhou imperialistickou válku“ v „heroický boj demokracie proti fašismu“, se Tito a jugoslávští komunisté připravovali k odporu proti okupantům. V létě 1941 operovaly v Srbsku i jinde první partyzánské oddíly pod Titovým velením. Zprvu je tvořily malé skupinky odhodlaných mužů a žen, kteří utekli do hor a lesů s obušky, sekerami, starými puškami a čímkoliv, co jim padlo do ruky. Byli ve všem závislí jen na tom, co dokázali ukořistit nepříteli a co jim poskytlí venkované.

Když se v létě 1941 partyzáni poprvé objevili na scéně, existovalo už jiné hnutí odporu: četníci, zformovaní kolem jádra tvořeného důstojníky a vojáky královské jugoslávské armády pod vedením plukovníka Draži Mihailoviće. Ti byli zpočátku početnější a lépe vyzbrojení než partyzáni. Nikdy se jim ale nemohli rovnat tvrdostí disciplíny a organizovaností.

Náhly německý útok Jugoslávii zprvu zaskočil. Když pomínul prvotní šok, Jugoslávčům se vrátil onen divoký duch odporu, jímž se v dějinách proslavili. Povstání, ke kterému došlo v létě roku 1941 v Srbsku, bylo v podstatě národním povstáním. Skupiny partyzánů a četníků bojovaly bok po boku. Dařilo se jim překvapivě dobře. Němce zaskočili. Byly osvobozeny rozsáhlé oblasti, venkované se houfně přidávali k hnutí odporu. Zdálo se, že je možné dosáhnout jednotného velení a vést sjednocený boj proti okupantům, ba vypadalo to pravděpodobně.

Za těchto okolností proběhlo u Užice setkání Tita s Mihailovičem. Sice nedospěli k plné dohodě ohledně jednotného velení, ale dosáhli jakéhosi prozatímního *modu operandi*. Během následujících operací se ale obě stany vzájemně obviňovaly z proradnosti. Partyzáni tvrdili, že četníci prozradili jejich pozice Němcům a přidali se v útoku na německou stranu. Následující setkání obou vůdců nepřineslo o nic lepší výsledky. Pak už byly mezi nimi jen konflikty.

Němci měli mezitím čas vzpamatovat se. Soustředili potřebné síly, znovu dobyli osvobozené oblasti, oddíly gerily musely s velkými ztrátami ustoupit a následovala krutá odvěta vůči civilnímu obyvatelstvu. Zatímco si přeživší partyzáni a četníci v lesích a v horách lízali rány, Němci vypalovali a ničili města a vesnice pod horami a postříleli tisíce zajatců, mužů, žen a dětí.

Na tuto katastrofu i na ty následující reagovali partyzáni a četníci odlišně. A v tomto rozdílném přístupu tkví vysvětlení mnohého z toho, co následovalo.

Četníci zastávali názor, že výsledky, kterých svými operacemi dosáhli, nemohou ospravedlnit škodu a utrpení způsobené civilnímu obyvatelstvu. Jejich záměr byl ochraňovat, ne ničit. Takže se postupně začali víc a víc vyhýbat aktivním operacím a brzo někteří dokonce začali uzavírat s nepřítelem oboustranně výhodné dohody.

Na druhou stranu partyzáni se s pravou komunistickou bezohledností nenechali od stanovených úkolů odstrašit žádnými překážkami ani represáliemi. Nehleděli na vlastní životy, a pokud šlo o civilisty, ti byli podle nich prostě také v první linii a měli stejnou šanci padnout hrdinskou smrtí jako partyzáni. Čím více civilistů Němci zastřelili a čím více vesnic vypálili, tím více nepřátelských konvojů partyzáni přepadli a tím více mostů zničili. Byl to tvrdý přístup, zvláště pro lidi operující v místech, odkud pocházeli, ale nakonec se ve světle budoucích událostí ukázal jako správný a ospravedlnilo jej obzvláště to, že si vynutil respekt Němců, což o politice ústupků nebylo možné říct.

Jak jsme tak seděli pod hvězdnatým nebem a povídali si, zeptal jsem se Tita, jestli teď, dva roky po původních vyjednáváních s Mihailovičem, je nějaká naděje na dorozumění s četníky a vytvoření jednotné fronty proti nepříteli. Okamžitě odpověděl, že by mohla být naděje, kdyby četníci přestali bojovat s partyzány a začali bojovat s Němci, a kdyby se podařilo ty z nich, kteří uzavřeli dohody s nepřítelem, buďto přivést k pořádku, nebo se jich s konečnou platností zbavit. Už ale nepovažoval něco takového za možné. Když se před dvěma roky setkal s Mihailovičem, byl dokonce připravený podvolit se jeho velení, ale Mihailovič se snažil vynutit si podmínky, které pro Tita nebyly přijatelné.

Začal vzpomínat, jak to tehdy v tom venkovském domku u Užice proběhlo: oba byli nanejvýš ostražití, připadalo mu zvláštní, že ho tolik let hledá královská policie, a teď tu má jako rovný s rovným jednat s královským ministrem obrany. Mihailovič jako profesionální štábní důstojník nevěděl, co si má vlastně myslet o tomhle

komunistickém agitátorovi, který ze sebe dělá vojáka, a napůl podezíral Tita z toho, že je Rus. Oba ale měli pocit, že ten druhý snad má co nabídnout.

Tito vzpomínal, že tehdy na tom byli četníci lépe než partyzáni. Teď jsou partyzáni silnější a mohli by si diktovat podmínky. Četníci jsou ale nedisciplinovaní a demoralizovaní dlouhou nečinností a zašli ve své kolaboraci s nepřítelem příliš daleko na to, aby mohli skutečně změnit postoj. A také se během posledních dvou let stala spousta věcí, na které by bylo těžké zapomenout.

Zeptal jsem se ho, jestli nějakí četníci přešli k partyzánům. „Spousta,“ odpověděl. „Otec Vlado vám o nich poví.“ A mávl na muže s nápadně ryšavými vousy a bezkonkurenční sbírkou pistolí, bandalírů a granátů všude po těle, který byl zřejmě tělem a duší skupinky důstojníků na druhé straně stolu. Když si k nám přisedl, všiml jsem si, že ta chodící zbrojnice má na čepici kromě obvyklé rudé hvězdy také zlatý křížek. Byl to srbský pravoslavný kněz, který po začátku německé okupace shromáždil všechny schopné farníky, které našel, a odešel s nimi do lesů. Zprvu se přidal k Mihailovičovi a stal se velitelem útvaru četníků. Rychle ale přešel od četníků k partyzánům. Jak mi vysvětlil, udělal to, protože mu u Mihailoviče chyběl boj. U partyzánů mohl bojovat podle chuti a zároveň také pečoval o duchovní potřeby Srbů v Titových jednotkách. Řekl, že spousta četníků udělala totéž co on a ze stejného důvodu.

Otec Vlado brzo prokázal, že se jeho schopnosti neomezují jen na kazatelnu a bitevní pole, neboť byl také zdatný vypravěč a jedlík. Pozoruhodná postava.

Když jsme probrali Mihailoviče, začali jsme mluvit o králi Petrovi. Tito řekl, že otázku, zda obnovit královskou dynastii, lze s konečnou platností vyřešit teprve poté, co vyženou Němce. Během vojenského puče si král vedl dobře a získal si popularitu. Ta ale ochabla v důsledku toho, že si žije v komfortu v Londýně, zatímco lidé bojují o život v horách a lesích. Navíc některá jeho prohlášení v rádiu vyvolávají hořkost a odpor. Před několika měsíci například udělil Řád Karadjordjevičovy hvězdy za „chrabrost v boji s nepřítelem“ jednomu z Mihailovičových velitelů, který tehdy pobýval na italském velitelství, a jinému veliteli četníků udělil Řád Karadjordjevičovy hvězdy ve stejnou dobu, kdy mu Hitler udělil Železný kříž. Nedávno také v srbochorvatském vysílání z Londýna oznámili, že král prohlásil Titova velitele štábu za zrádce.\* Tato zpráva se jim donesla po obzvláště krvavé bitvě s Němci a Tito řekl, že velitele štábu, sklesle vyhlížejícího muže sedícího u druhého konce stolu, se velice dotkla.

Řekl jsem na to, že jsou podle mého názoru ke králi příliš tvrdí. Nepochybně je špatně informován o některých aspektech situace a jako kurážný mladý muž si jistě přeje zapojit se do boje, jakmile bude mít možnost. Pokud by se našel způsob, jak ho dostat do Jugoslávie, umožnili by mu připojit se k partyzánům?

\* Arso Jovanović - v roce 1948 ho Titovi pohraničníci zastřelili s podobným zdůvodněním.



Tito tu myšlenku zvažoval. Očividně mu dělala dobře představa, že by on, komunistický psanec, měl krále na povel. Řekl, že by to mohlo přispět k popularitě partyzánského hnutí v Srbsku, ale ne v Chorvatsku, kde královská dynastie není populární. Znamenalo by to spoustu všemožných komplikací, nicméně ten nápad zcela nezavrhl. Kdyby se ale měl král připojit, musel by přijít jako voják, ne jako vládnoucí panovník, neboť, jak už Tito jednou vysvětlil, otázku budoucího státního zřízení lze rozhodnout až po válce.

Probírali jsme obecné politické záležitosti. Řekl jsem, že jsem konzervativce, a Tito, že je komunista. Diskutovali jsme o teorii a praxi moderního komunismu. Tito všeobecně vzato zastával názor, že účel světi prostředky. Rozvíjel tu myšlenku zcela upřímně. Zeptal jsem se ho, jestli je jeho konečným cílem zavést v Jugoslávii komunistický režim. Přitakal, ale řekl, že to možná bude postupný proces. Prozatím je partyzánské hnutí v politickém smyslu založené na „lidové frontě“, nejde o striktní systém jedné strany. Okupace a válka ale rychle podkopává základy starých politických a ekonomických institucí, takže až se usadí prach, ze starého zbudě pramálo a bude místo pro nový systém. V jistém smyslu už probíhá revoluce.

„A bude vaše nová Jugoslávie nezávislý stát, nebo se stane součástí Sovětského svazu?“ zajímal jsem se. Neodpověděl hned. Pak řekl: „Nezapomínejte na oběti, které v tomto boji za naši nezávislost přinášíme. Státisíce Jugoslávčů trpí a umírají, muži, ženy a děti. Byly zničeny velké oblasti naší země. Nemyslete si, že bychom se snadno vzdali něčeho, zač jsme tak draze platili.“

Mohla to být pravda. Ale jak jsem nad tím přemýšlel, také nemusela.

Šel jsem spát s plnou hlavou zajímavých námětů k úvahám. Když jsme se ubírali z kopce dolů a přes řeku, pokoušel jsem se shrnout si pro sebe dojmy z muže, s nímž jsem hovořil, a dospěl jsem k závěru, že by mělo jít s ním vycházet. Pokud šlo o vojenská hlediska, bylo ještě příliš brzo na to, abych si učinil názor na partyzány či na Tita jako velitele. Napřed toho musím co nejdříve vidět na vlastní oči. Jistě mu ale nechyběla energie, rozhodnost či inteligence. A k mé úlevě zřejmě také nepostrádal smysl pro humor. Sice byl společensky vzato podivně plachý (zajímavá slabina), ale pokud šlo o zásadní věci, byl si naprosto jistý. Spoléhal se v úsudku pouze sám na sebe a ochotně předestíral své názory na cokoliv, co přišlo na přetřes.

Zkrátka, konečně jsem našel komunistu, který se nepotřeboval ve všem odvolávat na „kompetentní místa“ a nehlídal si na každém kroku stranickou linii. On sám byl kompetentní rozhodovat, a pokud šlo o stranickou linii, znal ji instinktivně, nebo ji dokonce sám rozvíjel. A přitom si nehrál na nějaký liberalismus či „sociální demokracii“, nebylo nejmenších pochyb, že je prostě a jedine komunistou. Alespoň v tomto ohledu bylo jasno, s kým mám tu čest.

Mohl by se časem vyvíjet, stát se větším nacionalistou a méně komunistou? Mohla by časem jeho loajalita vůči Moskvě zeslábnout? Byl by vůbec schopen odhodit své myšlenkové návyky, které po dvacet let tak bolestně a pečlivě budoval? Nepřipadalo mi to pravděpodobné.

Ale měl v sobě nečekanou nezávislost v uvažování, chyběla mu kupodivu servilnost...